İSLAM MİRAS HUKUKU BAĞLAMINDA DİJİTAL MALVARLIKLARININ İNTİKÂLİ: DİJİTAL MİRAS ÖRNEĞİ

TRANSITION OF DIGITAL GOODS IN THE CONTEXT OF ISLAMIC HERITAG LAW: DIGITAL HERITAGE EXAMPLE

Ahmet Şaban Altınışık

Arş. Gör., Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yalova, Türkiye

Res. Asst., Yalova University, Institute of Graduate Studies

Yalova, Turkey

ahmet.altinisik@yalova.edu.tr orcid.org/0000-0002-0471-8832

ÖZET

Teknolojinin giderek geliştiği, her geçen gün yeni iletişim uygulamalarının piyasaya sürüldüğü günümüzde internet kullanımı yaygınlaşmış dolayısıyla toplumun her kesiminden insanın internetle ilişkisi artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Gerek sosyalleşme gerekse bilgi ve belge paylaşımı gibi amaçlarla kullanılan dijital uygulama ve araçlar beraberinde bir takım hak ve sorumlulukları da gündeme getirmektedir. Özellikle günümüzde sanal ortam ve dijital uygulamaların kazanç kapısı haline gelmiş olması bu araçları maddi kazanım anlamında cazip hale getirirken, gizlilik ihlallerinin bulunması, suç unsurlarını barındırması gibi pek çok neden de bu araçların tetkikini zaruri kılmaktadır.

Teknolojide meydana gelen gelişmeler ve internet kullanımı bazı yeni soruları da beraberinde getirmiştir. Kişilerin aktif olarak kullandıkları, sosyal medya araçları ve veri paylaşımı amacıyla oluşturdukları dijital hesapların sahiplerinin ölümünden sonraki akıbetlerinin, başta Amerika ve Almanya olmak üzere birçok ülkede gündeme geldiği görülmektedir. Batı menşeli hukuk sistemlerinde somut olarak mahkemeye konu edilen mezkûr problem, son zamanlarda ülkemizde de varlığını göstermektedir. Kişinin vefatından sonra dijital ortamlardaki malvarlığı sayılabilecek olan birikimlerinin yasal vârislerine (mirasçı) intikâlinin mümkün olup olmayacağı çözüm bekleyen bir problemdir.

Amacı müntesiplerini dünya ve ahiret mutluluğuna eriştirmek olan İslamiyet, beşeri ilişkilerde düzeni sağlamak gayesiyle mensupları için hayattayken kurallar koyduğu gibi ölümlerinden sonrası içinde belli başlı emirler ihdas etmiştir. Kur'ân'da öneminde binâen detaylı olarak zikredilen miras hukukunun, bu bağlamda zikredilecek ilk konulardan olduğu söylenebilir. Vârisler arasında adil miras paylaşımını amaçlayan İslam miras hukuku, seküler hukuk sisteminden farklılık gösterebilmektedir. Bu durum bazı davalara konu olan ve güncelliğini koruyan "dijital miras" mefhumunun İslam miras hukuku açısından ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu itibarla çalışma, dijital ortamda bulunan Youtube, İnstagram vb. dijital uygulamaların, e-posta hesapları, veri paylaşımları gibi kişisel unsurların, ölenin vârislerine intikâl edip etmeyeceği, bunların İslam hukuku açısından malvarlığı kabul edilip edilemeyeceği, sanal ortamdan bu uygulamalar üzerinden elde edilmiş veya edilecek kazanımların vârislere intikâli ve sürdürülebilirliğini incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, İslam Miras Hukuku, Dijital Miras, Dijital Malvarlığı, Sosyal Medya, Mal, İntikal

ABSTRACT

Internet usage has become widespread in today's world where technology is developing and new communication applications are put on the market day by day, so the connection of people from all walks of life with the Internet has become a necessity. Digital applications and tools used for purposes such as socializing and sharing information and documents bring a number of rights and responsibilities together. Especially today, the fact that virtual media and digital applications have become a profit gate has made these tools attractive in terms of financial gain. The presence of confidentiality violations and criminal elements also make it necessary to examine these tools.

Advances in technology and internet use have brought some new questions. It is seen that the fate of the owners of digital accounts, which are actively used by people and created for social media and data sharing, has come to the fore in many countries, especially in America and Germany. The problem, which has been concretely subject to court in the legal systems of western origin, has recently shown its presence in our country. Whether it is possible to transfer the savings, which can be considered as assets in digital environments, to the legal heirs after the death of the person is a problem waiting to be solved.

Islam, whose aim is to bring its followers to the happiness of the world and the hereafter, in order to maintain order in human relations, it imposed rules for its followers while they were alive, and after their deaths, it also established certain orders in it. It can be said that the subject of inheritance, which is mentioned in detail in the Quran, is one of the first subjects to be mentioned in this context. Islamic inheritance law, which aims to share fair inheritance among heirs, may differ from the secular legal system. This situation makes it necessary to consider the notion of "digital heritage", which is the subject of some lawsuits and which is up-to-date, in terms of Islamic inheritance law. Thus, the article aims to investigate digital apps like Youtube, İnstagram etc. and personal elements like e-mail accounts and data sharing whether will be passed on to the deceased's heirs and it also aims It aims to examine whether these can be accepted as assets in terms of Islamic law and whether the gains obtained or to be obtained through these applications from the virtual environment are transferred to the heirs and their sustainability.

Keywords: Law, Islamic Inheritance Law, Digital Heritage, Digital Assets, Social media, Goods, Succession

GİRİŞ

İnternet çağını yaşıyor olmamız buna bağlı olarak da bilgi-belge, veri paylaşımlarının inanılmaz derecede hız kazanmasıyla hayatımızda oldukça önemli bir yer edinen "dijitalleşme" yeni bir malvarlığı türünü de gündeme getirmektedir. Günümüzde birçok insan bilgisayar, telefon ve tablet gibi araçları kullanmakta bu yolla veri paylaşımı, içerik yükleme depolama vb. işlemleri yapabilmektedir. Sosyal iletişim platformlarının oldukça yaygın ve aktif olarak kullanılması sanal ortamlarda vakit geçirme alışkanlığını artırmakta dolayısıyla da dijital varlık sayılacak verilerin çoğalmasına sebep olmaktadır. Zaman zaman kişisel bilgileri de içeren bu tür verilerin özel haya-

tın gizliliğini korumak adına muhafazası önem arz etmektedir. Bunun yanında hesap kullanıcılarının ölümüyle sonuçlancak bir durum söz konusu olduğunda bu tarz dijital varlıkların akıbeti merak konusu olmaktadır. Sanal ortam verilerinin dijital miras olarak kabul edilip edilmeyeceği dolayısıyla da ölüm sonrası vârislerin bu konuda hak talep edip edemeyecekleri sorularını gündeme getirmektedir.

Konuyla alakalı bir başka problem de sosyal medya araçlarının özellikle son zamanlarda amacı dışında gelir kapısı haline getirilmiş olmasından kaynaklı olarak elde edilen veya edilecek olan parasal kazanımlarda vârislerin hak sahibi olup olamayacağıdır. Ayrıca bu tarz gelir getiren hesapların kullanım hakkının vârislere devri sorusu da bir diğer problemi teşkil etmektedir. Aynı sorunların diğer dijital malvarlıklarında da ortaya çıkacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak gözükmektedir. Seküler hukuka konu olan bu meselenin İslam miras hukuku bağlamında da ele alınıp fıkhî çözüm önerilerinin dile getirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple modern hukukta yaşanan problemlerden hareketle konuya İslam miras hukuku açısından temas etmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmayla, İslam miras hukukuna göre malvarlıklarının vârislere intikâli göz önüne alınarak, dijital malvarlıklarının mirasa konu olup olmayacağı çıkarımının yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmada her iki hukuk sisteminin benzer ve ayrı tarafları dikkate alınarak mevcut güncel konunun analizine dair genel bir değerlendirme yapılmaya gayret edilecektir.

1. DİJİTAL MALVARLIĞI KAVRAMI VE TÜRLERİ

1.1. Dijital Malvarlığı

Bilgi çağı ya da dijital çağ olarak da adlandırılan 21. yüzyılın insanlığa kazandırdığı teknolojik gelişmelerle hayatımızda oldukça önemli yer edinen kavramlardan biri de dijitalleşmedir. Analog teknolojilerin karşılığı olarak vücut bulan bu kavram ile birçok nesnel varlığın sanal ortama uyumlu hale getirilmesi mümkün kılınmıştır.[1] Modern yaşamın nerdeyse ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkan bu yenilik ile dijital malvarlığı mefhumunun ortaya çıkışı kaçınılmaz olmuştur.

Eşya ve mülkiyet hukuku kapsamında ele alınan mal kavramı, hukuk çevrelerince farklı yönleriyle sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Malın nakledilebilir olup olmaması açısından menkul (ta-

[1] Fahri Bilal Yankın, "Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 7/2 (Ocak 2019), 11,12.

şınır) ve gayrimenkul (taşınmaz) olarak tasnifi İslam hukuku ve seküler hukuk sisteminin üzerinde mutabakat sağladığı temel ayrımlardan biridir.[2] Modern hukukçuların bir kısmına göre gelişmekte olan teknoloji sayesinde toplumsal ihtiyaç ve gerekliliklerin artması aynı zamanda çağa ayak uydurmak adına bu tasnife bir de "dijital malvarlığı" kısmının ilave edilmesi elzem görülmektedir.[3]

Beşerî yaşamın zaruri ihtiyaçlarından sayılan "mal" kavramı İslam hukukçuları tarafından muhtelif şekillerde tarif edilmiştir. Hanefî fakihlerine göre mal, "İnsan tabiatının meylettiği ve ihtiyaç anında kullanmak için biriktirdiği, iktisadî değeri olan maddî bir varlık" olarak tarif edilirken cumhura[4] göre ise: "Satılınca iktisadî değeri olan zarar verilince ise tazmin edilen şey" şeklinde tarif edilmiştir.[5] Bu farklılığın bir sonucu olarak Hanefîlere göre malın fiziki olarak mevcut olup bir değer ifade etmesi gerekli görülürken cumhurun tanımına göre, malın fiziki olması dikkate alınmaksızın sadece değer ifade etmesi yeterli kabul edilmiştir. Söz konusu görüş ayrılığından dolayı menfaatlerin mal kapsamına alınıp alınmaması meselesi gündeme gelmektedir. Yukarıda zikredilen tariflerden de anlaşılacağı üzere Hanefî âlimleri menfaatleri mal olarak görmezken cumhur, maddî bir değer taşımasından hareketle menfaatin tıpkı mal hükmünde olduğu kanaatine varmıştır.[6]

Seküler hukukta ise mal, "insanların ihtiyaçlarını gideren ve insanlar nezdinde faydalı sayılan şeyler" şeklinde tanımlanmış, maddî – gayri maddî kısımlarına ayrılmıştır. İnsanların ihtiyaçlarını gidermeye yarayan iktisabı kâbil, yani üzerlerinde fiilî ve hukukî hâkimiyet kurulmaya elverişli olan maddî mallara da eşya denilmiştir.[7] Bir şeyin mevcudiyetini belirtmek için varlık kelimesiyle bitişik halde yazılan "malvarlığı" terimi ise şahısların sahip ya da mükellef olabilecekleri para ile ölçülebilen mal, hak ve borçların tamamına verilen isimdir. Hukuk dilinde malvarlığının diğer ifadesi olarak "Mamelek" tabiri karşımıza çıkmaktadır. Mal ve varlık kelimelerinin ayrı yazılmasıyla oluşan "mal varlığı" terkibi de kişinin mallarının mevcudiyetini ifade etmek için kullanılmaktadır.[8]

Miras hukuku bağlamında malvarlığı ve tereke kavramları çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da temelde ayrıldıkları noktalar bulunmaktadır. Günümüz hukukunda tereke, mûrisin (miras bırakan) vârislerine intikâl edebilen malları, alacakları ve bazı hakları için kullanılırken, malvarlığı kavramı ölenin intikâle elverişli olan-olmayan aktif ya da pasit bütün hak ve borçlarını

---

[2] Muhammed Emîn b. Ömer İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr 'alâ'd-dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1412/1992), 4/501; Heyet, "Mal", *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1427/2006), 36/37; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2017), 331-332.

[3] Berrak Su Kodal, "Dijital Miras: Türk Hukuku Çerçevesinde Bir İnceleme", *kavlak. av.tr* (Erişim 25 Mart 2021); Emin Hamdi Uysal, "Online Hesaplar Terekeye Dahil Edilebilir mi?", *Hukuk Gündemi Dergisi* (Aralık 2017), 24; Olcayto Doğançelik - Ayça Ekşi, "Dijital Miras", *bolayirdogancelik*, (Erişim 18 Mart 2021).

[4] Cumhur ifadesiyle, mezheplerin ihtilaf ettiği konularda mevcut dört mezhep içerisinde çoğunluğu oluşturan fakihler kastedilmektedir. Bu çalışmada cumhûr tabiriyle Mâlikî, Şâfîi ve Hanbelî mezhep âlimleri kastedilmiştir.

[5] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/501; Heyet, "Mal", 36/31-32; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 331-332.

[6] Cum'â Muhammed Muhammed Berrâc, *Ahkâmu'l-mîrâs fî şerîati'l-İslâmiyye* (Amman: Dâr-u Yâfa el-İ'lmiyye, 1420/1999), 81.

[7] Jale G. Akipek, *Türk Eşya Hukuku (Aynî Haklar)* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), 30-32; Doğançelik - Ekşi, "Dijital Miras".

[8] R. Cengiz Deriman, "Hukukta Malvarlığı Kavramı ve Kapsamı", *Hukuki Yaklaşım*, (Erişim 30 Mart 2021).

ifade etmektedir.[9] Dolayısıyla kişiye ait olan bazı haklar malvarlığının kapsamına girdiği halde tereke kapsamına alınmadığından vârislere intikâli söz konusu olamamaktadır. İslam miras hukukunda ise tereke "Ölenin geride bıraktığı mal ve haklar veya ölünün geride bıraktığı ve üzerinde başkalarının aynî alacak hakkı bulnmayan mallar"[10] şeklinde ifade edilmiştir.

Dijital malvarlığı bir diğer ifadesiyle dijital tereke, henüz çok yeni bir kavram olmasına rağmen seküler hukuk çevrelerinin -en azından çerçevesini oluşturmak adına -bazı tanımlar yaptıkları görülmektedir. En genel ifadesiyle dijital tereke, maddi değeri bulunan veya bulunmayan, kişilerin elektronik ortamda sahip oldukları, dijital ortamda depolanmış, video, fotoğraf, elektronik posta, kişisel blog, cep telefonu uygulamaları veya sosyal medya hesapları gibi her türlü dijital varlıkların tümü olarak tanımlanmıştır.[11] Bu çerçevede e-posta içerikleri, sosyal medya hesapları, internet hesapları ve alan adları, çevrimiçi oyun hesapları ve oyun karakterleri, kullanma ve kiralama hakları, bulut bilişim sistemlerinde depolanmış dijital veriler, elektronik ticaret hesapları, online alışveriş sayfaları, ödeme ve para transfer araçları ile kripto paralar dijital varlıklara örnek olarak gösterilebilir.[12] Tanımdan da kolayca anlaşılacağı üzere verilerin değer ve mahiyeti göz önüne alınmaksızın sadece dijital ortamda bulunması, dijital malvarlığı olarak kabul edilmeleri için yeterliyken hem sanal ortamda hem de fizikî ortamda bulunan verilerin dijital varlık kapsamına alınamayacağı belirtilmiştir.[13] Doktrinde bazı yazarlar tarafından öne sürülmüş farklı tanımlar[14] olmakla beraber konuyu dağıtmamak adına tafsilatını ilgili çalışmalara bırakmayı uygun buluyoruz.

1.2. Dijital Malvarlığı Türleri

Tüm hukuk sistemlerinin temel dinamiklerinden olan sosyal ve beşeri hayatı tertip ve düzen içerisinde idâme ettirme sorumluluğu, gündelik hayatta yeni ortaya çıkan olay ve olgularla da yakından ilgilenmek mecburiyetindedir. Kavram ve mahiyet olarak yeni olmasına karşın dijital varlıklar hemen her kesimden insanın hayatında az veya çok yer etmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak ferdî ve sosyal hayatta bazı problemlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Bundan dolayı hukuk otoriteleri meydana gelmiş veya gelecek olan sorunlara çözüm üretmek adına dijital

---

[9] İlyas Çeliktaş, "Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder Mi?", *Terazi Hukuk Dergisi* 6/62 (Ekim 2011), 36; Süleyman Yılmaz - Vehbi Umut Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği Sorusunun Kişisel Verileri Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/2, (Kasım 2020), 578.

[10] Mehmet Şener, "İslam Miras Hukuku ile İlgili Terimler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, (1994), 40.

[11] Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 578; Yasemin Maraşlı Dinç, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti: Dijital Miras", *Türk Barolar Birliği Dergisi* 142 (Mayıs-Haziran 2019), 273-287.

[12] Hasan Altındal -Yusuf Enes Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras: Karşılaşılan Sorunlar ve Uluslararası Uygulamalar Çerçevesinde Bazı Çözüm Önerileri", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/1, (Ocak 2021), 320.

[13] Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 579.

[14] Ayrıntılı bilgi için bk. Çiğdem İleri, "Dijital Miras" - Alman Federal Mahkemesi'nin "Facebook" Kararı Üzerine Bir İnceleme", *Türk Barolar Birliği Dergisi* 32/146 (Ocak-Şubat 2020), 126-128; Nurten İnce Akman, "Miras bırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi (Dijital Tereke)", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergsi* 9/2 (Ocak 2018), 534.

malvarlıklarının kapsam ve türlerini yakından inceleme ihtiyacı hissetmişlerdir. Dijital varlıkların mahiyetine dair kısa bilgilendirmeden sonra dijital malvarlığı türlerinin neler olduğuna bakabiliriz.

Dijital varlık teriminin tarifinde yaşanan kavram kargaşasının dijital varlık türlerinin tasnifi noktasında da yaşandığı gözlenmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaları esas aldığımızda, üzerinde ittifak edilen bir sınıflandırmanın yapılmadığı her yazarın farklı bir perspektiften konuyu ele alıp tasnifi ona göre yaptığı görülmektedir. Dijital varlıkları sosyal medya platformlarına indirgeyen yaklaşıma göre dijital malvarlığı üç kısımdan oluşmaktadır:

1- Salt kişiler arasında iletişim amacıyla kullanılan sosyal medya hesapları (e-posta hesapları, mesajlaşma uygulamaları, chat siteleri)
2- Maddi kazanç sağlayan sosyal medya hesapları (Yotube, Vine, Tiktok)
3- Karma nitelikli sosyal medya hesapları (Facebook, Twitter, İnstagram)

Sosyal medya platformları her ne kadar dijital varlıkların içerisinde yer alsa da kavramı sadece sosyal medya ile sınırlandırmak uygun olmasa gerektir. Bunun yanı sıra sanal ortamdaki kullanımlarını göz önüne alarak yapılan sınıflamalar da bulunmaktadır. Bu tasnife göre dijital malvarlıkları şunlardır:[15]

1- E-posta içerikleri
2- Sosyal medya hesapları
3- İnternet hesapları ve alan adları
4- Çevrimiçi oyun hesapları ve oyun karakterleri
5- Kullanma ve kiralama hakları (e-kitap, müzik, film, oyun, program vb.)
6- Elektronik para, dijital para, sanal para, kripto para türleri.

Yazar tarafından bu tasnifatta yer verilmese de telefon, tablet, bilgisayar, dâhili ve harici bellekler gibi elektronik cihazlarda kayıtlı bulunan bilgi, belge, doküman, işitsel ve görsel her türlü veri de dijital malvarlığı olarak değerlendirilmektedir.[16]

Konunun uzmanları tarafından yapılan bu taksimatta az çok benzer ve farklı taraflar olsa da genel kabule göre analog verilerin dışında kalan sanal ortamda vücut bulmuş her unsur dijital malvarlığı sayılmaktadır. Türlerini kabaca aktarmaya çalıştığımız bu tasnife ek olarak özellikle e-posta hesaplarıyla yakından alakalı olan bir diğer sınıflandırma da hesapların kullanım amacının ticarî olup olmadığıdır. Seküler hukuk mercilerinde e-posta hesaplarının vârislere intikâl edip etmeyeceği tartışılırken sıklıkla gündeme getirilen bir ölçüt de hesapların ticarî maksatla mı yoksa

[15] Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 321. Diğer tasnif türleri için bkz. Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 278, 11.dipnot.
[16] Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 278.

şahsî işlemler için mi kullanıldığı konusudur.[17] Bu sebeple dijital varlıkların ticarî veya gayr-i ticarî olması da bir diğer tasnifi oluşturmaktadır.

2. TARİHÎ ARKA PLANI

Tarım ve sanayi devriminden sonra üçüncü bir devrim olarak nitelenen internet çağı, 20. asırda yaşamımıza girmiş, 21. asırda ise hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Web 1.0 dönemi, internet çağının tek yönlü ve statik olarak yayın yaptığı bir dönemken bir sonraki sürümü olan Web 2.0 ile bireyler interaktif olarak internette iletişim kurmakta açıklık, paylaşımcılık ve katılımcılık teşvik edilmektedir.[18] Web 2.0 versiyonu kullanıcıya, web içeriğini kontrol etme, oluşturma ve diğer kullanıcılarla ilişki kurması için web ile ilgili çeşitli etkinliklere katılma konusunda yetki veren bir uygulamadır.[19]

Sosyal medya paltformları da Web 2.0 internet bilişim uygulamasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Web 2.0 uygulaması başlangıçta sosyal ağ siteleri ve bloglar içerirken sonradan başka internet uygulamaları da sisteme dâhil olmuştur. Web 2.0 teknolojileri içinde en popüler uygulamalar olarak Facebook, Twitter, İnstagram YouTube, Linkedin, Google uygulamaları, Wikipedia ve blog sayfaları sayılabilir. Bu uygulamalar sayesinde bireyler, zaman ve mekân sınırlaması olmadan birbirleriyle sürekli etkileşim hâlinde olup içerik paylaşabilmekte böylelikle sadece tüketen (pasif) olmayıp aynı zamanda üreten (aktif) de olabilmektedir.[20]

Türkiye'de ise internetin geçmişi 1980'li yıllara kadar gitmektedir. 1986 yılında akademik tabanlı olarak araştırma ve eğitim faaliyetlerine destek amacıyla kurulmuş, ilk bağlantı 1992 yılında ODTÜ üzerinden gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında akademik faaliyet dışında internetin kullanılması ve internet bağlantısını yaymak amacıyla ODTÜ ve TÜBİTAK tarafından "TR-NET" adlı ortak proje hayata geçirilmiştir.Türkiye'de 1990'ların sonu, 2000'li yıllarının başında internet hızının artmasıyla birlikte, ilk haber ve bilgi siteleri, mail servisleri, alışveriş siteleri ortaya çıkmıştır.[21]

İnternet ve sosyal medya platformlarının bu denli hızlı bir şekilde hayatımıza girmesi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Sosyal medya hesaplarının farklı şekil ve şartlarda kazanç kapısı haline getirilmesi, iletişim ve haberleşme amacıyla kullanılan mesajlaşma ve e-posta

---

[17] İnce Akman, "Mirasbırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 546, 547; Servet Yetim, "Elektronik Posta (E-Posta) Hesabı İçeriği Mirasa Konu Olur Mu?" *Terazi Hukuk* Dergisi 3/21 (Mayıs 2008), 58-60; Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 576.

[18] Elif Bilen, *Sosyal Medya Kullanımının İş Hukuku Bakımından Etkileri ve Sonuçları* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

[19] Mustafa Buğra Şengül, *Sosyal Medya Yoluyla İşlenen Hakaret Suçu* (Ankara: Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 4.

[20] Bilen, *Sosyal Medya Kullanımının İş Hukuku Bakımından Etkileri*, 205; Şengül, *Sosyal Medya Yoluyla İşlenen Hakaret Suçu*, 4-5.

[21] Bilen, *Sosyal Medya Kullanımının İş Hukuku Bakımından Etkileri*, 10.

hesapları çeşitli hak ve sorumluluklar doğurmaktadır. Sanal ortamda kişilik haklarının ihlali, suç unsuru barındırması, dijital mahremiyeti ihlal örneğinde olduğu gibi önceleri hayatımızda yer almayan suçlar intenet ve sosyal medya platformlarıyla varlık kazanmıştır. Elbetteki internetin getirmiş olduğu problemler sadece ceza hukukuyla sınırlı değildir. Dijital platformların kişilere sağlamış olduğu bazı hak ve kazanımların hesap sahiplerinin vefatı söz konusu olduğunda akıbetinin ne olacağı, bu tarz sanal ortamlarda hakedilen kazanımların vefat sonrası vârislere intikâl edip etmeyeceği, edecekse bunun sınırlarının ne olduğu gibi sorulara cevap verilmesi gerekmektedir.

Dünyada ilk örneğini 2004 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde gördüğümüz dijital malvarlıklarının vârislere intikâl ettirilmesi talebiyle açılan dava sonrası hukuk mercilerince konunun etraflıca incelenmesi gerektiği anlaşılmıştır. Mezkûr olayda oğullarını Irak savaşında kaybeden aile daha önce kendileriyle yazıştığı Yahoo hesabındaki mesajları hizmet sağlayıcı kurumdan talep etmiş, ret cevabı aldıklarında ise konuyu mahkemeye taşımışlardır. Hizmet sağlayıcı şirketin kişisel verilerin devredilemeyeceğini gerekçe göstererek talebi reddetmesine karşın mahkeme, aileyi haklı bularak şahsın hesabındaki mail içeriklerinin bir kopyasının aileye verilmesini karar kılmıştır.[22] Benzer bir örneğinin de 2011 yılında Amerka-Virginia'da yaşandığı olayda 14 yaşındaki kızlarının şüpheli ölümünün ardından aile, onun Facebook hesabına erişim izni talep etmiş, ilgili şirket, hizmet şartları ve yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle ret cevabı vermiştir. Daha sonra kamuoyunda oluşan baskılara dayanamayan Facebook, 10 ay sonra ailenin hesaba erişimine izin vermiştir.[23]

Alman Federal Mahkemesine konu olan bir başka örnek de ise 2012 yılında Berlin'de metro durağında ölü bulunan 15 yaşındaki kızlarının ölümünün intihar mı yoksa cinayet mi olduğuna dair ip ucu bulmak isteyen aile, kızlarının aktif olarak kullandığı Facebook hesabına ulaşmak istemiştir. Hizmet sağlayıcı şirketin kullanıcı sözleşmesindeki şartları ihlal ettiği gerekçesiyle ailenin talebini reddetmesiyle olay, Berlin İlk Derece Mahkemesi'ne taşınmış, mahkeme aileyi haklı bularak erişm izni verilmesine hükmetmiştir. Ancak üst derece mahkeme olan Eyalet Yüksek Mahkemesi, miras hukukuna ilişkin bir değerlendirme yapmaksızın, haberleşmenin-telekomünikasyonun gizliliği ilkesi gereği ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Bunun üzerine aile, kararı 2018 yılında Alman Federal Mahkemesi'ne götürmüş, mahkeme iletişimin gizliliği ve kişisel verilerin korunması ilkesinin sosyal medya hesaplarının vârislere intikâline engel teşkil etmediği

[22] Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 579; İnce Akman, "Miras bırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 529-530; Uysal, "Online Hesaplar Terekeye Dahil Edilebilir Mi?", 21.
[23] Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 579,580; Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 330.

ve de külli halefiyet ilkesi gereği dijital malvarlıklarının vârislere intikâl edeceğine hükmetmiştir.[24]

Türkiye'de ise ilk somut örneğini, 2019 yılında bir trafik kazası sonucu eşini kaybeden kocanın, eşine ait iCloud hesabındaki fotoğraf, video, ses kayıtları, medya dosyaları ve maillere uluşmak için mûrisin terekesinin tespitine dair açtığı davada görmekteyiz. İlgili talep Denizli 4. Sulh Hukuk Mahkemesi tarafından mursin özel hayatının gizliliğinin ihlal edilmesi gerekçe gösterilerek olumsuz karar verilmesiyle istinaf mahkemesine taşınmıştır. Bir üst mahkeme olan Antalya Bölge Adliye Mahkemesi 13.11.2020 tarihli kararında, ileri sürülen itirazları değerlendirmiş, mûrisin ölüm tarihi itibariyletüm aktif ve pasif malvarlığının tespiti ve bu minvalde dijital malvarlığının terekesine dahil olması gerektiğini nazara alarak dijital terekenin vârislere intikâl edeceğine hükmetmiştir.[25]

Yukarıda verilen yargı karar örnekleri ve somut olaylar göz önüne alındığında varsilerin sadece kişisel yazışmaları ya da sanal verileri talep etmiş olmalarından hareketle tereke kapsamına sadece bunların dâhil edileceği düşünülebilir. Oysaki daha önce de temas ettiğimiz gibi dijital malvarlığı sadece bunlardan ibaret değildir. Davaya konu olan bu somut olaylarda bahsi geçen dijital tereke, dijital varlıkların sadece bir kısmını oluşturmakta bunların dışında daha pek çok dijital varlığının bu tarz veraset ilişkisine mevzu edilmesi kaçınılmaz kabul edilmektedir.

Seküler hukuk çevreleri, söz konusu edilen dijital tereke davalarında bu tarz sanal ortam verilerinin varsilere intikâl edip etmeyeceğini, edecekse hangi türlerin intikâle elverişli olduğu, hangilerinin bazı sorunlara sebebiyet vereceğini hukukî açıdan değerlendirmişlerdir. Dijital varlıkların varsilere intikâlini kabul eden ve etmeyen görüşlerin delillerini ve itirazlarını dile getirerek konuyu uzun uzadıya tartışmışlardır. Bu çalışmada dijital malvarlıklarının intikâli İslam miras hukuku bağlamında ele alınacağı için söz konusu tartışmalara burada yer verilmeyip değerlendirme kısmı ilgili çalışmalara havale edilmiştir.[26]

3. İSLAM MİRAS HUKUKU AÇISINDAN DİJİTAL MALVARLIĞI

Dijitalleşme 21. Yüzyılın getirmiş olduğu bir kavram olsa da beşerî ve hukukî ilişkileri yakından ilgilendirdiği için nasıl ki modern hukukun hakkında çözüm üretme sorumluluğu varsa

[24] İnce Akman, "Miras bırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 530; İleri, "Dijital Miras", 129-130; Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 579-580; Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 332.

[25] Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 333-334; İlgili karar metni için bk. Antalya Bölge Adliye Mahkemesi 6. Hukuk Dairesi (BAM), K. 2020/905 (13 Kasım 2020).

[26] Ayrıntılı bilgi için bk. İnce Akman, "Mirasbırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 538-554; Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 276-283; Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 577-578; Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 334-340; Çeliktaş, "Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder Mi?", 34-39.

İslam hukukunun da aynı mesuliyeti taşıması gerekmektedir. Her ne kadar kadîm fıkıh külliyatımızda bu tarz güncel konularla alakalı doğrudan ve açık olarak hükümler yer almasa da temel prensipleri dikkate alarak çözüm üretilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu sâiklerle güncel bir mesele olan ölüm sonrası dijital malvarlıklarının mirasçılara devrinin mümkün olup olmadığına İslam miras hukuku perspektifinden bakmaya gayret edeceğiz.

İslam miras hukukuna göre dijital malvarlıklarının mirasa konu edilip edilemeyeceğine dair çıkarım yapabilmemiz için bazı fıkhî terimlerin anlamına vakıf olmamız gerekmektedir. Öncelikle modern hukukta da aynı anlamı ifade etmek için kullanılan tereke[27] kavramının mahiyet ve kapsamına göz atmamızda yarar vardır.

3.1. İslam Miras Hukukunda Tereke

Sözlükte "bırakmak, terk etmek, bir şeyden el çekmek, vazgeçmek"[28] gibi anlamlara gelen "t-r-k (ت–ر–ك)" fiilinden türetilmiş olan "terike-tereke" kavramı, fıkıh ıstılahında genel bir ifadeyle "*ölen bir kimsenin başkasının hakkından hâlî olarak geride bıraktığı mallar*"[29] şeklinde tarif edilmiştir. Istılahî açıdan bu tarifi kabul etmekle beraber fıkhî mezheplerin tereke kapsamını belirleme noktasında farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezhepler (cumhur) terekeyi "*ölen bir kimsenin geride bıraktığı mallar ve haklar*"[30] şeklinde tarif ederken Hanefîler "*aynî olarak başkasının hakkına taalluk etmeyen, sâfî şekilde ölenin geride bıraktığı mallar*"[31] olarak tanımlamıştır. Her ne kadar bu tarifte ölenin haklarına yer verilmemiş olsa da Hanefîlerin bütün hakları kapsam dışında tuttuğu çıkarımı yapılmamalıdır. Zira onlar, sadece malla kâim olan ve malın ayrılmaz bir parçası gibi kabul edilen hakları tereke kapsamına almışlar bunun dışındakileri terekeden saymamışlardır.[32]

Ölenin hakları denilince akla birçok hak türü gelmektedir. Şahsî haklar, mülkî haklar, mâlî haklar vs. gibi bütün haklar kişilere Şâri' (kanun koyucu) tarafından verilen haklardır. Bu hakların terekeye âidiyeti noktasında fıkhî mezheplerin bazı ihtilafaları söz konusu olmaktadır. Hangi hakların terike kapsamına alınıp, hangilerinin terike dışında tutulacağına dair mezheplerin görüşlerini yansıtan şöyle bir tasnif yapılabilir:

---

[27] Arapça da özellikle de fıkıh ıstılahında bu kavram "Terike", "Tirke" ve "Terîke" gibi teleffuzlarla kullanılırken modern hukukta yanlış olmakla beraber "Tereke" şeklinde kabul görmüştür. Biz de anlam kargaşasına sebebiyet vermemesi adına "Tereke" kullanımına bağlı kalacağız.

[28] Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâr-u Sâdır, 2003), 10/405-406; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez- Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965), 27/91-93; Heyet, *el-Mü'cemü'l-vasît* (Kahire: Dâru'd-Da'vet, 1961), 1/84.

[29] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el- Cürcânî el-Hanefî, *Mu'cemü't-ta'rîfât* (Kâhire: Dâru'l-Fazîle, 2004), 56; Muhammed Amîm el-İhsân el- Berketî, *et-Ta'rîfâti'l-fıkhiyye*, (Pakistan: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1986), 56.

[30] Muhammed Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât ve'l-mevârîs* (Mısır: Dâru'l-fikri'l-Arabî, t.s.), 42; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 77,78; Zekeriyyâ el-Berdîsî, *el-Mîrâs*, 25.

[31] Heyet, "tereke", *el-Mevsûat*, 11/206.

[32] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/762; Heyet, *el-Mevsûat*, "tereke", 11/206-266; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 42.

3.1.1. İttifakla tereke kapsamına alınmayan haklar:

Malvarlığına hiçbir şekilde hizmet etmeyen, ona tabi olmayan velâyet, hidâne, vekâlet, vesâyet ve velâ gibi şahsî haklar, şahıslarla kâim olan haklar vârislere intikâl ettirilemediği gibi vârislerin de bu konudaki talepleri dikkate alınmaz.[33] Zikredilen bu şahsî haklar dışında bir yönüyle malî özellik taşıyan aynı zamanda şahısların zâtıyla kâim olan bazı haklar da vardır. Mesela vasiyeti kabul, hibe edilen bir şeyi kabul veya hibeden rücû etme veya kabul muhayyerliği gibi zatı itibariyle şahsî nitelik taşıyan haklar da miras olarak intikâl ettirilemeyen haklardır.[34]

3.1.2. İttifakla tereke kapsamına alınan haklar:

Herhangi bir mala tâbi olan, ona hizmet eden ve şahısların irade ve istekleriyle kâim olmayan haklar ittifakla terekeden sayılmıştır. Rehin hakkı, gayrimenkuller için söz konusu olan geçiş, sulama, atık su yolu ve binalar için yükseklik hakkı gibi bazı irtifâk haklarıyla ayıp ve tayin muhayyerliği gibi bizzat mala taalluk eden haklar burada zikredilebir.[35] Malla bir ilişkisi olmasa da fukhânın ittifakla tereke kapsamına aldığı bazı haklar da vardır. Bunlar, mûrisin ölümüne sebep olunduğu takdirde vârislere intikâl edecek olan kısas ve diyet haklarıdır. Kısas ve diyetin terekeye dâhil edileceği noktasında fakihlerin ittifak ettiği görülmektedir.[36]

3.1.3. Terekeye âidiyeti ihtilaflı olan haklar:

Bir yönüyle malî nitelik taşımakla birlikte şahsın irade ve isteklerine bağlı olarak varlık kazanan hakların tereke kapsamına alınacağına dair ihtilaf vardır. Şuf'a (öncelikli alım) hakkı, ayıp, görme, tayin, şart gibi kısımları olan akit muhayyerlikleri gibi haklar buna örnek olarak verilebilir. Bu kısımda zikrdilen haklar konusunda Hanefî âlimleriyle diğer mezhep ulemâsı arasında görüş ayrılıkları vardır. Cumhura göre bu haklar malî hak kapsamında değerlendirildiğinden vârislere intikâl edeceği kabul edilmiştir.[37] Hanefîler ise bu hakları şahısların iradeleriyle bağlantılı olarak gördüklerinden vefatları halinde bu hakkın da son bulacağını dolayısıyla da vârislere intikâl etmeyeceğini savunmaktadırlar.[38]

---

[33] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/762; Şemsüddîn Ebû Abdillâh ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî a'lâ şerh'il- kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.), 4/457; Süleyman b. Ömer b. Muhammed Becîrmî, *Hâşiyet-ü Becîrmî a'lâ şerh-i menheci't-tullâb* (Diyarbakır: Basım yeri, t.s.), 3/244**;** Heyet, *el-Mevsûat*, 11/206-266; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 46.

[34] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/762; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 4/457; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifet-i meâ'nî elfâzi'l-minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997), 3/3; Heyet, *el-Mevsûat*, "tereke", 11/207.

[35] Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî *Bedâiu's-Sanâî' fî tertîbi'ş-Şerâî* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1986), 5/268; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İlîş el-Mısrî, Minehu'l-*Celîl alâ muhtasari'ş-Şeyh Halîl* (Beyrut: Dâru'l-fikir, 1989), 9/596; Heyet, *el-Mevsûat*, 11/207-208; Cum'â, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 83.

[36] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/762; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 4/457; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Savâ el-Halvetî, *Hâşiyetü's-Savâ* (Kâhire: Dâru'l-meârîf, t.s.), 4/616; İlîş, *Minehu'l-Celîl*, 8/580-581; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Ensârî, *Hâşiyet-ü esne'l-metâlib Şerh-u Ravzi't-Tâlib* (Beyrut: y.y. 2001) 3/3.

[37] Remlî, *Hâşiyet-ü Esne'l*-metâlib, 3/3; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, , 4/457; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 83.

[38] Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî'*, 5/268; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/762; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 42-46; Berdîsî, *el-Mîrâs* (Kâhire: Dâru'n-nehdati'l-Arabiyye, 1971), 25.

Hanefîler ile cumhur arasında ihtilafa konu olan bir diğer hak türü de menfaatlerdir. Bir şeyi kullanma, ondan istifade etme anlamlarına gelen menfaat, ölüm sonrası vârislere intikâl edip etmeyeceği açısından da tartışılmıştır. Buradaki tartışmanın temel çıkış noktası Hanefî âlimler ile Cumhur âlimleri tarafından tereke'nin farklı tanımlanması bunun yanı sıra her iki görüşün mal kavramına ayrı anlamlar yüklemesidir. Cumhur alimleri terekeyi tanımlarken "*mutlak ve sabit olarak ölenin geride bıraktığı mallar ve haklar*"[39] diye tarif ederken "haklar" ibaresinin sınırlarını çok geniş tutmuşlardır. Sadece şahsa taalluk eden hakları istisna edip ölenenin geride kalan bütün haklarının vârislere geçeceğini savunmuşlardır. Hanefîler de ölenin haklarının vârislere intikâlini mümkün görmekle beraber bunun sınırını oldukça daraltmışlardır. Onlara göre sadece mal ile alakalı olan, şahsî nitelik taşımayan haklar ölenin vârislerine devredilebilmektedir. Aynı şekilde menfaatlerin ölüm sonrası intikâli de Cumhura göre mümkün görülmekteyken Hanefîler menfaatlerin devredilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Her iki yaklaşımın, menfaatleri mal kabul edip etmeme noktasında sergilemiş oldukları tutumun farklılık arz ediyor olması, bu fikir ayrılığının başlıca sebebi olarak gösterilebilir.[40]

Hanefî hukukçular, cumhur âlimlerinin aksine menfaati mal olarak kabul etmemektedir. Bu çıkarıma Hanefîlerin mal kavramını tarif ederken sergilemiş oldukları yaklaşımdan ulaşmaktayız. Daha önce de temas ettiğimiz üzere Hanefî ulemaya göre mal, insan tabiatının meyl ettiği, ihtiyaç anında tüketilmek üzere saklanabilen şeylerdir.[41] Menfaatlerin saklanması gibi bir durum söz konusu olmadığından mal olarak kabul edilmemiştir. Cumhur âlimleri ise konuya iktisadî olarak değer ifade edip etmemesi açısından yaklaşarak maddi değer ifade eden her şeyi mal olarak görmüşlerdir.[42] Bu ihtilafın pratik bir sonucu olarak ölenin sağlığında iken menfaat elde ettiği bir maldan, ölüm sonrası vârislerinin de menfaatlenmeye devam edip edemeyeceği hükmü çıkmaktadır.

Menfaatleri mal kapsamında değerlendirmeyen Hanefîlere göre icâre (kira) akdi gibi sözleşmeler ve ölü araziyi canlandırmak suretiyle kazanılan arazi kullanım hakkı (ihticâr) ölüm sonrası vârislere intikâl ettirilmemektedir.[43] Cumhur ise bu konuda aksini düşünmekte söz konusu olan faydalanma haklarının vârislere intikâlini mümkün görmektedir.[44]

---

[39] Heyet, *el-Mevsûat*, 11/206-207; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 45.
[40] Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 15/154; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 43; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 81,82.
[41] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/501.
[42] Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 43; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 81,82.
[43] Kadızâde Ahmed Şemseddin, *Netâ'icü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* [*Tekmilet-ü Fethi'l- Kadîr*] (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2003), 9/148; Serahsî, *el-Mebsût*, 15/154; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 43,44.
[44] Berdîsî, *el-Mîrâs*, 20-21; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 81,82.

3.2. Dijital varlıkların İslam miras hukuku açısından intikâlinin değerlendirilmesi

Yukarıda dijital varlıkların tasnifini yapmıştık. Bu tasnife bağlı kalarak İslam miras hukuku açısından dijital varlıkların ölüm sonrası miras kapsamına alınıp alınmayacağına dair bazı çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

3.2.1. Salt Kişiler Arasında İletişim Amacıyla Kullanılan Sosyal Medya Hesapları (e-posta hesapları, mesajlaşma uygulamaları, chat siteleri)

E-posta hesaplarının gerek kullanım olarak gerekse içeriğe ulaşım amacıyla ölüm sonrası vârislere intikâli noktasında seküler hukuk çevrelerinin farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Onlar, konuyu e-posta hizmet sağlayıcısı ile kullanıcılar arasında yapılan sözleşme çerçevesinde ele almaktadırlar. Sözleşmenin niteliğinin kira (icâre) akdi veya ardiye hizmet akdi ya da emanet (vedîa) akdi olarak değerlendirilmesi durumlarında farklı sonuçlar doğuracağı ifade edilmektedir.[45] Bazı hukukçular ise e-posta hesapları ve ya içeriklerinin vârislere intikâli söz konusu olduğunda mûrisin kişilik haklarının ihlal edileceğini, bunun ise kanun nazarında suç olduğunu dile getirmektedir.[46]

E-posta hizmetinin yukarıda da temas edildiği üzere kiralama akdi olarak kabul edilmesi durumunda İslam miras hukuku açısından iki farklı sonuç doğuracağı görülmektedir. Hanefî hukukçulara göre menfaatler mal kapsamında değerlendirilmediği için kiralama akitleri taraflardan birinin ölümüyle nihayet bulacaktır.[47] Dolayısıyla e-posta hizmet sağlayıcısı ile kullanıcı arasındaki bu sözleşme, ölüm sonrası kendiliğinden son bulacak vârislere intikâli mümkün olmayacaktır. Cumhurun görüşünde ise menfaatler ölüm sonrası da devamlılığı olan mal mukabelesinde olduğundan mûrisin vârislerine intikâl edeceği sonucu çıkarılabilir. Burada belirleyici olan unsur, e-posta hizmet sağlayıcısı ile kullanıcılar arasındaki sözleşmenin hukukî niteliğinin belirlenmesidir.

Modern hukukta temas edilen kişilik haklarının ihlali sorunu İslam hukuku açısından da oldukça öneme sahip bir konudur. Günümüzde e-posta hesapları, kişsel verileri ihtiva eden özel yazışma araçları olarak da kullanılmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında bu hesapların vârislere intikâlinde hesap sahibinin muhataplarıyla yapmış olduğu yazışmaların açığa çıkarılması durumu oluşmaktadır. Ölenin kişilik haklarına saygı duyulması aynı zamanda haberleşmenin gizliliği

[45] İnce Akman, "Mirasbırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 537; Uysal, "Online Hesaplar Terekeye Dahil Edilebilir Mi?", 23; Çeliktaş, "Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder Mi?", 35.
[46] İleri, "Dijital Miras", 147; Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 572,573.
[47] Serahsî, *el-Mebsût*, 15/153.

ilkesi gereği karşı tarafın kişisel verilerini korumak adına e-posta hesaplarının ve içeriğinin vârislere verilmemesi gerektiği savunulmaktadır.[48] İslamî açıdan da kişilerin özel hayatına dair bilgilerin gizli tutulması prensibi[49] gereği bu tarz yazışmaların mirasa konu olmaması uygun görülebilir. Ancak aksi görüşü savunanlar, ölen kişinin geride kalan mektup ve günlüklerinin nasıl ki vârislere geçişi temel bir hak kabul ediliyorsa dijital ortamda oluşturulmuş olan bu tarz yazı, belge ve dökümanların da intikâlinin engellenememesi gerektiğini dile getirmektedir.[50] Olaya bu açıdan baktığımızda İslam miras hukuku açısından da resim, video, doküman, belge vb. dijital verilerin vârislere intikâlinde her hangi bir sakınca olmayacağı görülecektir.

E-postaların mirasa konu olup olamayacağına dair doktrinde tartışılan bir diğer kıstas da bu hesapların ticarî amaçlarla kullanılıp kullanılmadığıdır. Hukukçular, ticarî amaçla kullanılan e-posta hesaplarının intikâlini mümkün görürken şahsî amaçlı hesapların kişisel veriler barındırması ihtimaliyle devredilemeyeceğini ifade etmektedirler.[51] Bu yaklaşıma İslam miras hukuku bağlamında bakacak olursak ileri sürülen görüşün haklılık payının olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira fıkhî açıdan mala taalluk eden hakların mirasa konu olacağı noktasında mezheplerin ittifakının olduğunu daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla ticarî iletişim araçlarıyla dijital ortamda yapılan muhtemel sözleşmelerin vârislerin mirastaki haklarıyla yakından ilgili olduğu göz önüne alındığında bu tarz hesap içeriklerinin miras olarak intikâlinin gerekli olduğu görülecektir. Bununla beraber mûris'in hayattayken kullandığı hesapların vârisleri tarafından kullanılmaya devam edileceği çıkarımını ise yapabilmek zordur. Zira hesap kullanıcıları ile hizmet sağlayıcı şirketlerin sözleşmelerinin hukukî niteliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Eğer bu sözleşmenin kira, ardiye veya vedîa akdi gibi bir akit türü olduğu kabul edilirse Hanefîlere göre bu tarz işlemlerin vârislere intikâli mümkün görülmemektedir.[52] Cumhurun görüşüne göre ise menfaat sağlayan akitler vârislere devredilebileceği için bu tarz hesapların mirasa konu olacağı söylenebilir.[53]

3.2.2. Maddi Kazanç Sağlayan Sosyal Medya Hesapları (Yotube, Vine, Tiktok)

Son zamanlarda bazı sosyal medya platformları hesap sahiplerinin takipçi sayısı ve izlenme oranlarını göz önünde bulundurarak sağlamış olduğu reklam gelirlerinden kullanıcılara da

---

[48] Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 573; İnce Akman, "Mirasbırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 543.
[49] Detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Öresin, *Günümüz Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Özel Hayatın Korunması* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 18-47.
[50] İnce Akman, "Mirasbırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi", 548; Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 286.
[51] Yetim, "Elektronik Posta (E-Posta) Hesabı İçeriği Mirasa Konu Olur Mu, 58-60; Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 337; Çeliktaş, "Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder Mi?", 38-39.
[52] Serahsî, *el-Mebsût*, 15/154.
[53] Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 43-44; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 81,82.

bir miktar pay vermektedir.[54] Asıl amacı kişilerle sosyalleşmeyi sağlamak olan bu medya organlarının günümüzde, video hazırlayıp sanal ortamda bunları paylaşan bireyler için tabiri caizse gelir kapısı haline geldiği âşikardır.[55] Bu tarz hesaplara sahip olan kişilerin ölümü halinde elde edilen gelirin mirasçılara intiakalinin söz konusu olup olmayacağı da doktrinde tartışılmaktadır.[56]

Konuya İslam miras hukuku açısından baktığımızda vefat sonrası kazanım sağlanan malların terike kapsamına alındığı görülmektedir. Kadîm fıkıh eserlerimizde bu durum, balık avlamak için ağ atan bir kimsenin vefat etmesi halinde henüz sağlığındayken toplayamadığı ağ üzerindeki balıkların terekesine dâhil olacağı şeklinde izah edilmiştir.[57] Buradan hareketle kişilerin hayatta iken yapmış oldukları girişim ve kesbiyetin bir neticesi olarak elde edecekleri mal ve gelirlerin vefatlarından sonraya gecikse bile vârislerine intikâl edeceği sonucu çıkarılabilir.

Kaynaklarımızda bu konuyla alakalı çıkarım sağlayabileceğimiz bir diğer örnek de kişinin mülkiyetinde bulunan şarabın, vefatından sonra sirkeye dönüşmesiyle bu sirkenin artık tereke kapsamına alınıp mirasçılara intikâl edecek olması hükmüdür. Fakihler mevcut aynî alacak haklarının ölüm sonrası kişinin terekesinden sayılacağı hükmünü benimsedikleri gibi sirkeye dönüşen şarap örneğinde de sonradan kazanım sağlanan gelirleri tereke kapsamında değerlendirmiştir.[58]

Dijital platformlardan elde edilen gelirlerin terekeye aidiyeti noktasında seküler miras hukuku ve İslam miras hukukunun mutabakat sağladığı söylenebilir.[59] Zira fukahâ, mala taalluk eden, malla kâim olan hakların tereke kapsamına alınacağını, kişinin vefatından önce hakettiği aynî alacaklarının ve de kendi kesb ve gayretiyle kazanım sağladığı gelirlerin–her ne kadar bu kazanımlar ölümünden sonra hâsıl olsa da- terekeden sayılacağını belirtmişlerdir.[60] Sosyal medya hesaplarının kullanım hakkının tereke kapsamına alınıp alınmayacağı noktasında da e-posta hesaplarının intikâli hakkında sergilediğimiz görüşü yineleyebiliriz. Bu tarz hesaplar bir kira akdinin konusu ise vârislere devri Hanefîlere göre mümkün gözükmemekteyken Cumhura göre mümkün olabilmektedir. Aynı şekilde burada da kullanıcı ile hizmet sağlayıcı arasında yapılan sözleşmenin hukukî niteliğinin belirleyici olacağı dikkatlerden kaçmamalıdır.

---

[54] Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 576,577; Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 281,282.

[55] Youtube.com'da yer alan özel kanalların istatistiklerinin yayınlandığı statsheep.com verilerine göre 2006 yılında yayına başlayan ve Ekim 2020 tarihi itibariyle en büyük izleyici kitlesine ulaşan T-Series kanalına ait videolar, 159 milyon tekil kullanıcı tarafından 130.290 milyon defa izlenmiştir. Bu kanalın 2020 yılı sonu tahmini geliri 325 milyon dolar olarak kaymetlendirilmektedir. Altındal - Arslan, "Türk Hukukunda Dijital Miras", 327.

[56] Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 281,283; Uysal, "Online Hesaplar Terekeye Dahil Edilebilir Mi?", 31.

[57] Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym el-Mısrî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1980), 297; Becîrmî, *Hâşiyet-ü Becîrmî*, 3/244; Remlî, *Hâşiyet-ü Esne'l-Metâlib*, 3/3.

[58] Becîrmî, *Hâşiyet-ü Becîrmî*, 3/244.

[59] Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 286; Doğançelik - Ekşi, "Dijital Miras".

[60] Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 77.

3.2.3. Karma Nitelikli Sosyal Medya Hesapları (Facebook, Twitter, İnstagram)

Karma nitelikli hesaplar ifadesiyle kastedilen, kullanıcılara hem iletişim ve haberleşme imkânı sağlayan hem de video, fotoğraf vb. içerik yüklemeye el verişli olan sosyal medya platformlarıdır.[61] Bu gibi sanal ortam uygulamaları kişiler arası iletişim ve sosyaleşmeyi sağlamanın yanında paylaşılan içeriklerle takipçi sayılarının artırılmasına da vesile olmaktadır. Takipçi sayısı çok olan kullanıcılar da bazı ticarî firmalardan ürün tanıtımı almakta bu sayede reklam geliri elde etmektedirler.[62]

Karma nitelik taşıyan bu hesapların işlevsel olarak diğer sosyal medya araçlarından farklı olduğu gözlenmektedir. Şöyleki bu platformlarda yapılan yazışmalar herkese açık bir şekilde paylaşılmakta ya da kişiler arasında özel olarak gerçekleştirilmektedir. Herkese açık olan yazışmaların gizliliği ihlal etmek gibi bir kaygı taşımadığı ve alenî olarak paylaşılmış olması hasebiyle mirasa konu olmayacağı açıktır. Gizli olarak yapılan yazışmalar da ise e-posta hesaplarının intikâliyle ilgili olarak yaptığımız çıkarımın burada da söz konusu olacağı kanaatindeyiz.

Çift yönlü özelliğe sahip bu dijital hesapların gelir getiren kısmını değerlendirecek olursak bunu da kazanç sağlamak amacıyla kullanılan sosyal medya hesaplarına benzetebiliriz. Kullanıcıların vefatlarından önce yapmış oldukları paylaşımlardan dolayı elde edecekleri gelir ölümlerinden sonra vârislerine intikâl ettirilecetir. Hesapların kullanım hakkının devrine gelince, bu noktada hizmet sağlayıcı ile yapılan sözleşmenin niteliği intikâli mümkün kılıp kılmayacağı açısından belirleyici olacaktır. Hanefîler icâre akitleri ve menfaat sağlayan anlaşmaların ölüm sonrası son bulacağını vârislere intikâl etmeyeceğini savundukları için bu konuda da benzer bir sonucun çıkması kaçınılmazdır.[63] Cumhur âlimlerine göre ise bu tarz akitler ölümden sonra vârislere devredileceği için sosyal medya hesaplarının da intikâline olumlu bakılacağı söylenebilir.[64]

SONUÇ

Dijitalleşmeyle sanal ortamlarda bu denli çok verinin tutuluyor olması ölüm sonrası bu tarz dökümanlara vârislerin ulaşıp ulaşamayacağı, mûrisin bu yolla elde edeceği maddî kazançlarda vârisin hak sahibi olup olamayacağı sorularını gündeme getirmektedir. ABD ve Almanya gibi ülkeler başta olmak üzere bazı somut olayların mahkemeye konu edilmesi, ülkemizde de benzer davaların görülmesi hukuk mercilerini çözüm üretme noktasında harekete geçirmiştir. Her ne kadar kavram ve mahiyet olarak yeni bir oluşumdan bahsediyor olsak da ilerleyen zamanlarda bu

---

[61] Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 283.
[62] İleri, "Dijital Miras", 146; Maraşlı, "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti", 281; Yılmaz - Erkan, "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği", 576,577.
[63] Serahsî, *el-Mebsût*, 15/153-154; Kadızâde, *Netâ'icü'l-efkâr*, 9/148; Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 43,44; Berdîsî, *el-Mîrâs*, 24.
[64] Ebû Zehre, *Ahkâmu't-terikât*, 45, 46; Cum'â Muhammed, *Ahkâmu'l-mîrâs*, 86-87; Berdîsî, *el-Mîrâs*, 25, 26.

gibi problemlerin sıklıkla görüleceği muhtemeldir. Evrenselliğinin bir gereği olarak İslam hukuku açısından da konunun irdelenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu itibarla mevcut sorunların İslam miras hukuku açısından da mercek altına alınıp çözüm önerilerinin sunulması elzemiyet ifade etmektedir.

Henüz modern hukukta bile yasal dayanağı oluşmamış bir kavram için kadim İslam miras hukuku kaynaklarında doğrudan bir hüküm bulunması beklenmemelidir. Ancak fıkıh kaynaklarında yer alan miras hukukuyla alakalı temel hükümlerden kıyas yoluyla çıkarımda bulunarak modern dönemde meydana gelen sorunlara çözüm üretilecektir. Ülkemiz hukuk sisteminin Batı menşeli olmasından dolayı İslam miras hukukunun göz ardı edileceği düşünülmemelidir. Zira hayatlarını şer'î sınırlar çerçevesinde idâme ettiren insanların bu tarz problemlerine İslam miras hukuku nazarında çözüm arayacakları âşikârdır. Dolayısıyla ilk örneklerini görmüş olduğumuz dijital miras mefhumunun İslam hukuku bağlamında da mahiyet, nitelik ve kapsamının irdelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Dijital malvarlıklarıyla ilgili yasal zeminin hazırlanması, konuya dair hukukî nitelik kazandırma çalışmalarından sonra İslam hukukuna talluk eden meselelerin de derinlemesine araştırılıp çözüm önerileri sunulması gerekmektedir. Bu mutevazi çalışmada modern hukukta henüz yeni sayılabilecek bir probleme İslam miras hukuku açısından bakmaya gayret ettik. İlerleyen dönemlerde çözüm bekleyen problematik konulara bir nebze de olsun katkı sağlayacağı temennisiyle çalışmamıza nihayet veriyoruz. Allah vârislerin en hayırlısıdır…

KAYNAKÇA

Akipek, Jale G. Türk Eşya Hukuku (Aynî Haklar). Ankara: Sevinç Matbaası, 2. Basım, 1972.

Altındal, Hasan – Arslan, Yusuf Enes. "Türk Hukukunda Dijital Miras: Karşılaşılan Sorunlar Ve Uluslararası Uygulamalar Çerçevesinde Bazı Çözüm Önerileri". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 27/1 (Ocak 2021), 313-351.

Aydın, Mehmet Akif. Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Beta Yayınları, 14. Basım, 2017.

BAM, Antalya Bölge Adliye Mahkemesi 6. Hukuk Dairesi. K. 2020/905 (13 Kasım 2020). https://okyayev-ren.com/wp-content/uploads/Antalya-BAM-6.-HD.-E.-20201149-K.-2020905-T.-13.11.2020.pdf

Becîrmî, Süleyman b. Ömer b. Muhammed. Hâşiyet-ü Becîrmî a'lâ şerh-i menheci't-tullâb. 4 Cilt. Diyarbakır: el-Mektebetü'l-ilmiyye, t.s.

Berdîsî Zekeriyyâ. el-Mîrâs. Kâhire: Dâru'n-nehdati'l-Arabiyye, 1971.

Berketî, Muhammed Amîm el-İhsân. et-Ta'rîfâti'l-fıkhiyye. Pakistan: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1986.

Bilen, Elif. Sosyal Medya Kullanımının İş Hukuku Bakımından Etkileri ve Sonuçları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Cum'â Muhammed Muhammed Berrâc. Ahkâmu'l-mîrâs fî şerîati'l-İslâmiyye. Amman: Dâr-u Yâfa el-İ'lmiyye, 1420/1999.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. Mu'cemü't-ta'rîfât. Kâhire: Dâru'l-Fazîle, 2004.

Çeliktaş İlyas. "Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder Mi?". Terazi Hukuk Dergisi 6/62 (Ekim 2011), 34-39.

Deriman, R. Cengiz. "Hukukta Malvarlığı Kavramı ve Kapsamı". Hukuki Yaklaşım. Erişim 30 Mart 2021. https://www.hukukiyaklasim.com/makaleler/hukukta-malvarligi-kavrami-kapsami/

Desûkî Şemsüddîn Ebû Abdillâh. Hâşiyetü'd-Desûkî a'lâ şerh'il- kebîr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.

Doğançelik, Olcayto – Ekşi, Ayça. "Dijital Miras". Bolayirdogancelik. Erişim 18 Mart 2021. https://bolayirdogancelik.com/dijital-miras

Ebû Zehre, Muhammed. Ahkâmu't-terikât ve'l-mevârîs. Mısır: Dâru'l-fikri'l-Arabî, t.s.

Heyet. el-Mü'cemü'l-vasît. Kahire: Dâru'd-Da'vet, 1961.

Heyet. "Mal". el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye. 36/37-38. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1427-2006.

İbn Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer. Reddü'l-muḫtâr 'alâ'd-dürri'l-Muḫtâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1412/1992.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem. Lisânü'l-'Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 2003.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. el-Eşbâh ve'n-Nezâir. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1980.

İleri, Çiğdem. "Dijital Miras" - Alman Federal Mahkemesi'nin "Facebook" Kararı Üzerine Bir İnceleme". Türk Barolar Birliği Dergisi 32/146 (Ocak-Şubat 2020), 122-152.

İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mısrî. Minehu'l-Celîl alâ muhtasari'ş-Şeyh Halîl. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikir, 1989.

İnce Akman, Nurten. "Miras bırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi (Dijital Tereke)". İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergsi 9/2 (Ocak 2018), 527-560. https://doi.org/10.21492/inuhfd.466395

Kadızâde, Ahmed Şemseddin. Netâ'icü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr [Tekmilet-ü Fethi'l- Kadîr]. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2003.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. Bedâiu's-Sanâî' fî tertîbi'ş-Şerâî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'ı-kitâbi'l-arabî, 1986.

Kodal, Berrak Su. "Dijital Miras: Türk Hukuku Çerçevesinde Bir İnceleme". Kavlak.av.tr. Erişim 25 Mart 2021. https://kavlak.av.tr/tr/digital-heritage-an-analysis-in-the-framework-of-turkish-law

Maraşlı Dinç, Yasemin. "Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti: Dijital Miras". Türk Barolar Birliği Dergisi 142 (Mayıs-Haziran 2019), 273-287.

Öresin, Hüseyin. Günümüz Hukukuyla Mukayeseliolarak İslam Hukukunda Özel Hayatın Korunması. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî. Hâşiyet-ü esne'l-metâlib Şerh-u Ravzi't-Tâlib. 4 Cilt. Beyrut: y.y. 2001.

Savâ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî. Hâşiyetü's-Savâ. 11 Cilt. Kâhire: Dâru'l-meârîf, t.s.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. el-Mebsût. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.

Şener, Mehmet. "İslam Mıras Hukuku İle İlgili Terimler". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (1994), 25-42.

Şengül, Mustafa Buğra. Sosyal Medya Yoluyla İşlenen Hakaret Suçu. Ankara: Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifet-i meâ'nî elfâzi'l-minhâc. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.

Uysal, Emin Hamdi. "Online Hesaplar Terekeye Dahil Edilebilir mi?". Hukuk Gündemi Dergisi (Aralık 2017), 21-33.

Yankın, Fahri Bilal. "Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı". Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi 7/2 (Ocak 2019), 1-38.

Yetim, Servet. "Elektronik Posta (E-Posta) Hesabı İçeriği Mirasa Konu Olur Mu?". Terazi Hukuk Dergisi 3/21 (Mayıs 2008), 49-65.

Yılmaz, Süleyman – Erkan, Vehbi Umut. "Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği Sorusunun Kişisel Verileri Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi". İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11/2 (Kasım 2020), 567-586.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ el-Bilgrâmî el-Hüseynî, Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965.